

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

رشوه در فقه اهل بیت (ع)

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فقه و معارف اسلامی

گرایش: فقه و اصول

نگارش: محمد ابراهیم عظیمی

استاد راهنما: حجة الاسلام و المسلمین عبد الرضا لطفی

استاد مشاور: حجة الاسلام و المسلمین حسین شهمیری

آبان ۱۳۸۵

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی
شماره ثبت: ۷۹۳
تاریخ ثبت:

□ مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه، به عهده نویسنده می باشد.

□ هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع، بلاشکال است و نشر آن

در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْخُلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ
لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْأَثَمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ» (بقره، ۱۸۸)

تقدیر و تشکر

[الحمد لله رب العالمين و الصلاة و السلام على سيدنا محمد و آله الطاهرين لا سيما حجة بن الحسن العسكري و اللعن على اعدائهم الى قيام يوم الدين] با سلام و درود بی پایان خدای متعال و جمیع ساکنان آسمان و زمین از اولین و آخرین بر اسم اعظم، سرّ اعظم، آیه الکرسی، کلمة الحسنى، اکرم الوجوه، اعز الوجوه مولانا صاحب الزمان بقية الله الاعظم عجل الله تعالى فرجه الشريف.

بعد از حمد و ستایش خداوند متعال و درود و سلام فراوان بر خاتم انبیاء و ائمه‌ای طاهرين.

بر خود لازم می‌دانم که از زحمات و راهنمایی‌های سازنده و مفید استاد محترم جناب حجة الاسلام و المسلمین عبدالرضا لطفی که استاد راهنمای این جانب بودند صمیمانه تقدیر و تشکر نمایم، که به حق در جهت تدوین این رساله زحمات فراوان کشیدند و راهنمایی‌های ایشان راه‌گشای بنده بودند.

و هم‌چنین از زحمات و راهنمایی‌های دل‌سوزانه استاد مشاور جناب حجة الاسلام و المسلمین حسین شهمیری که استاد مشاور بنده در تدوین این رساله بودند از جان و دل تقدیر و تشکر می‌نمایم.

خداوند این دو بزرگوار را در جهت خدمت به اسلام و مسلمین موفق و مؤید بدارند و طول عمر توأم با سلامتی و عزت و سربلندی برای‌شان از ایزد منان مسألت دارم.

و نیز از زحمات مسئولین محترم مرکز جهانی علوم اسلامی مخصوصاً از مسئولین بخش پایان نامه مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی که چنین بستری را برای ارتقاء بخشیدن سطح علمی دانش‌پژوهان فراهم آوردند تقدیر و تشکر نمود.

جا دارد که از برادر ارجمند آقای عالمی که بخش تایپ این رساله را بر عهده گرفت از زحمات و تلاش فراوان ایشان بی نهایت تقدیر و تشکر می‌نمایم؛ از خداوند متعال توفیق و سلامتی روز افزون ایشان را خواستارم.

در آخر کسی که در تمام سختی‌ها و رنج‌ها همراه و پا به پای من حرکت کرده کسی نیست جز خانواده و همسر مهربانم؛ که سختی‌های زندگی را با صبر و بردباری تحمل فرموده بنده با تمام وجود از این همه گذشت و فداکاری کمال تشکر را دارم. خداوند به ایشان اجر و پاداش عنایت فرماید.

(من الله التوفیق)

تقدیم به:

ارواح طیبه‌ی شهدای اسلام بالخصوص سرور و سالار شهیدان حسین بن علی علیه السلام و هم‌چنین شهدای بی‌شمع و چراغ سوزمه‌قلعه، این کبوتران خونین‌بال که با تقدیم جان‌شان درخت پربرکت اسلام را در آن دیار آب‌یاری نمودند؛ یادشان همیشه در خاطره‌ها زنده باد. و به روح ملکوتی رهبر کبیر انقلاب اسلامی ایران حضرت امام خمینی (ره) که در قرن بیستم تمام مسلمانان و جهان را از خواب غفلت بیدار کرد.

چکیده

این پایان نامه با گرایش فقه و اصول تحت عنوان «رشوه در فقه اهل بیت (علیهم السلام)» تدوین یافته است. که دارای دو بخش است: بخش اول: مفاهیم و کلیات که این خود دارای دو فصل می‌باشد.

فصل اول: مفهوم‌شناسی رشوه خود شامل دو گفتار است. گفتار اول: معانی و تعاریف رشوه بند اول معانی لغوی رشوه مورد ارزیابی قرار گرفته است در بند دوم معانی اصطلاحی آن جست‌وجوی شده است.

در گفتار دوم: فرق رشوه با هدیه بیان می‌شود. ابتدا معنای هدیه و پس از آن اقسام هدیه [هدیه مکافات، هدیه مصلحت، هدیه برای خدا] مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل دوم: مروری بر تاریخچه رشوه. گفتار اول: چگونگی ظهور رشوه و نحوه‌ی برخورد جوامع انسانی با آن بررسی شده است. در گفتار دوم: مواجهه‌ی جوامع اسلامی با مسأله‌ی رشوه مورد ارزیابی قرار گرفته است.

بخش دوم: به ادله‌ی حرمت رشوه و انگیزه‌ها و علل و آثار و راه‌های جلوگیری رواج رشوه‌خواری پرداخته شده است که شامل سه فصل می‌باشد.

فصل اول: دلایل حرمت رشوه که شامل دو گفتار است. گفتار اول: رشوه از دیدگاه فقهاء گفتار دوم: رشوه از منظر قرآن کریم و روایات.

فصل دوم: قلمرو شمول حرمت رشوه که شامل دو گفتار است: تحت عنوان گفتار اول: قضاوت و مسأله‌ی رشوه که شامل: اقوال فقهاء در باره‌ی جعل و اجرت قاضی می‌شود که چندین قول در این زمینه وجود دارد؛ در ادامه به مسأله‌ی ارتزاق قاضی پرداخته

که در این مورد نیز سه قول وجود دارد. و در نهایت فرق اجرت با ارتزاق و حکم آن مورد بررسی قرار گرفته است.

گفتار دوم: حرمت رشوه در امور غیر باب قضاء و دلایل آن [۱- نظر علمای لغت ۲-

روایات ۳- کلام فقهاء ۴- فتاوی‌های جرایبی]

فصل سوم: انگیزه‌ها، علل و پیامدها و راه‌های جلوگیری رواج رشوه‌خواری که شامل سه گفتار است: اول انگیزه‌ها و علل رواج رشوه‌خواری.
دوم: آثار و پیامدهای رشوه‌خواری در جامعه در ابعاد مختلف.
سوم: راه‌های جلوگیری از این عمل زشت.

پیش‌گفتار ۹

بخش اول مفاهیم و کلیات

فصل اول: مفهوم‌شناسی رشوه ۷

گفتار اول: معانی و تعاریف رشوه ۷

بند اول معنای لغوی رشوه: ۷

بند دوم معنای اصطلاحی رشوه: ۱۲

نتیجه گفتار اول ۱۴

گفتار دوم: فرق رشوه با هدیه ۱۵

* معنای هدیه ۱۶

* اقسام هدیه ۱۸

۱- هدیه مکافات ۱۹

۲- هدیه مصانعه: ۲۰

فرق بین هدیه مکافات و مصانعه: ۲۳

۳- هدیه برای خدا: ۲۳

فرق رشوه با هدیه: ۲۴

فصل دوم: مروری بر تاریخچه رشوه ۲۸

گفتار اول: چگونگی ظهور رشوه و نحوه‌ی برخورد جوامع انسانی با آن ۲۸

گفتار دوم: مواجهه جوامع اسلامی با مسأله رشوه ۳۵

بخش دوم: ادله‌ی حرمت رشوه، انگیزه‌ها، علل، آثار و راه‌های جلوگیری از رواج رشوه خواری

فصل اول: دلایل حرمت رشوه ۴۱

گفتار اول: رشوه از دیدگاه فقهاء ۴۱

خلاصه گفتار اول ۵۰

گفتار دوم: رشوه از منظر قرآن کریم و روایات ۵۰

(انته)

۵۰	الف) کتاب
۵۷	ب) سنت
۵۸	دسته اول
۶۰	دسته دوم: روایات
۶۲	ج) اجماع:
۶۳	د) عقل:
۶۵	خلاصه گفتار دوم:
۶۶	فصل دوم: قلمرو شمول حرمت رشوه
۶۶	گفتار اول: قضاوت و مسأله‌ی رشوه
۶۶	۱- معنای جَعَل:
۶۸	۲- اقوال فقهاء در باره‌ی جَعَل و اجرت قاضی:
۶۹	قول اول: جواز مطلق اخذ اجرت
۷۰	دلایل قایلین به جواز:
۷۲	قول دوم: قایل به تفصیل
۷۳	دلایل قول به تفصیل
۷۴	قول سوم: عدم جواز اجرت گرفتن به‌طور مطلق
۷۶	۳- ارتزاق قاضی:
۷۶	الف) تعریف رزق
۷۸	ب) فرق اجرت و رزق:
۷۹	ج) حکم ارتزاق قاضی:
۸۳	گفتار دوم: حرمت رشوه در امور غیر قضایی
۸۴	دلایل عمومیت رشوه در امور غیر قضایی
۸۴	۱- آرائی اهل لغت:
۸۵	۲- آیات:

۳- روایات.....	۸۵
۴- کلام فقهاء.....	۸۸
۵- قوانین جزایی.....	۹۰
خلاصه و نتیجه‌ی نهایی فصل دوم:.....	۹۱
فصل سوم: انگیزه‌ها، علل، پیامدها و راه‌های جلوگیری از رواج رشوه‌خواری.....	۹۴
گفتار اول: انگیزه‌ها و علل رواج رشوه‌خواری.....	۹۴
گفتار دوم: آثار و پیامدهای رواج رشوه‌خواری در جامعه.....	۹۸
الف) رشوه و بعد اجتماعی آن:.....	۹۸
ب) اثر منفی رشوه بر اقتصاد:.....	۱۰۰
ج) تأثیر منفی رشوه بر نظام اداری.....	۱۰۲
د) اثر منفی رشوه بر مردم.....	۱۰۴
ه) اثر منفی رشوه در سیاست.....	۱۰۵
و) حرام‌خواری و آثار آن بر انسان.....	۱۰۶
گفتار سوم: راه‌های جلوگیری از رشوه‌خواری.....	۱۰۸
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری نهایی.....	۱۱۱
مآخذشناسی.....	۱۱۶

(ج)

پیش گفتار

الحمد لله رب العالمين بارئ الخلائق اجمعين و الصلاة و السلام على عبد الله و رسوله و حبيبه و صفيه و حافظ سره و مبلغ رسالاته سيدنا و نبينا و مولانا ابي القاسم محمد (ص) و آله طيبين الطاهرين المعصومين لا سيما حجة بن الحسن العسكري عجل الله تعالى فرجه الشريف واللعن الدائم على اعدائهم اجمعين الى قيام يوم الدين.

پس از حمد و ستایش خداوند متعال و درود و سلام فراوان بر خاتم انبياء و ائمه هدی و حجة بن الحسن العسكري عليهم السلام.

آنچه حایز اهمیت و از اصالتی ویژه برخوردار است نشر و گسترش فرهنگ اسلامی به معنای وسیع آن است و اسلام دین همه جانبه‌ای است که به همه‌ی امور مردم و شئون اجتماعی آن‌ها توجه دارد و نه تنها برای فردی و شخصی انسان‌ها و رشد و تعالی و مبارزه با انحرافات فردی قوانینی دارد، بلکه مهم تر از آن برای رشد و تقویت بنیادهای انسانی در اجتماع اهمیت ویژه‌ای قایل است، تا جایی که خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید:

«لقد أرسلنا بالبينات و أنزلنا معهم الكتاب و الميزان ليقوم الناس بالقسط»^۱ ما رسولان خود را با دلایل روشن فرستادیم و با آن‌ها کتاب (آسمانی) و میزان (شناسائی حق و قوانین عادلانه) نازل کردیم، تا مردم قیام به عدالت کنند... هدف از بعثت رسل و انزال کتب را ایجاد قسط و عدالت بیان فرموده است.

انبياء و اولیای الهی، تمام هم و غم خویش را برای ایجاد عدالت اجتماعی و برپایی حکومت عدل مصروف داشته و برای این هدف بزرگ جان‌فشانی و ایثار نموده‌اند تا جایی که اغلب آنان به دست ظالمان و ستمگران، به شهادت رسیدند.

در پیش اسلام، همیشه مصلحت جامعه بر مصلحت فرد ترجیح دارد که روش انبیاء و اولیای الهی نیز بر این اصل استوار بوده است و هر جا که تعارضی بین مصلحت جامعه و فرد پیش می‌آمد، بدون درنگ مصالح اجتماعی را مقدم می‌داشتند و برای از بین بردن ظلم و ستم و ایجاد اجتماعی سالم و الهی، هیچ کوششی دریغ نمی‌کردند. که نمونه‌های فراوان در

زندگی انهمی معصومین(ع) وجود دارد به یک نمونه‌ی آن اشاره می‌کنم: قیام امام حسین(ع) است که برای اصلاح امور جامعه و احیای دین جدش رسول خدا که بر پایه‌ای عدالت استوار است، از جان خود و اطرافیانش گذشت تا پایه‌های بیدادگری را درهم فرو ریزد و وجدان‌های خفته‌ای مردم را در رویا رویی با مفاسد اجتماعی و احیای حکومت حق، بیدار کند.

اگر با دقت به این قیام ارزشمند تاریخی نگاه کنیم، پیام اصلی‌اش، ترجیح مصالح اجتماعی بر مصالح فردی است، حتی اگر جان شخصیت والای چون امام حسین(ع) در میان باشد که با توجه به این بینش وسیع، هر آنچه در برابر قوانین الهی قرار بگیرد و مانع ایجاد چنین هدف والا و ارزشمندی باشد باطل و مردود است.

اصولاً رشوه نوعی انحراف از قانون است که افراد سودجو و منحرف برای رسیدن به مقاصد پلیدشان با توسل به رشوه حرمت قانون را می‌شکنند و زمینه‌های ظلم و بی‌عدالتی را با تضمین دیگران فراهم و حقوق افراد را پایمال می‌کنند.

بدیهی است هر کس پایبند به قانون باشد با رشوه مخالف است و مخالفت با آن قبل از این که یک مسأله شرعی باشد امر عقلی و انسانی است، زیرا هر انسانی فطرتاً عدالت‌گرا آفریده شده و با هرگونه ظلم و بی‌عدالتی مخالف است و هر انسانی که فطرت پاکش را در معرض تربیت نادرست قرار نداده باشد خواهان عدالت است و مسلماً رشوه را - که از مصادیق بارز بی‌عدالتی است - بلای بزرگی تلقی نموده که بنیاد قانون را در هر جامعه‌ای به مخاطره می‌اندازد.

بنابر این یکی از مهم‌ترین موانع ایجاد عدالت اجتماعی، که موجب سستی و ویرانی پایه‌های اصلی اجتماعی و اقتصادی و اخلاقی جامعه می‌شود، رشوه است.

رشوه یکی از مهلک‌ترین بیماری‌های اجتماعی است که سم مهلک آن دقیقاً اساس هر جامعه را که قانون است نشانه گرفته و آن را از درون پوک و توخالی می‌کند و با توجه به این که یکی از ویژگی‌های مهم آن مخفی بودن آن است می‌تواند مدت‌های طولانی در نهفتگی به برده و منشأ مفاسد بسیاری چون ظلم و ستم و بیدادگری، دروغ، نیرنگ و خدعه

ذلت، دزدی و غارت و... باشد که چنین آثار سوء رشوه هر انسان عقل و دور اندیشی را به تعمق در رفع و سالم سازی جامعه از این بیماری خطرناک وا می‌دارد.

چراکه رشوه از مصادیق بارز ستم و بیدادگری به شمار رفته و هر عقل سلیم و پاکی قباحت آن را فطرتاً درک می‌کند و بالطبع مبارزه با چنین خطر مهمی بر مبنای عقل استوار است.

با توجه به این مسایل یکی از نکاتی که در انتخاب موضوع و عنوان نوشتار قابل توجه بود این‌که با مسایل کنونی جامعه بی ارتباط نباشد و حتی الامکان مشکلی را حل کرده و یا آن را معرفی کند. موضوع «رشوه در فقه اهل بیت علیهم السلام» نکته‌ی یادشده را دربر دارد. بنا به نظر اسلام نه تنها جامعه اسلامی بلکه تمام جوامع بشری مانند سایر آفریده‌های خداوند بر طبق سنن و قوانینی به زندگی خود ادامه می‌دهند. لذا شناخت قوانین الهی در مورد هر شیئی یا پدیده‌ای به منظور پیش بینی سرنوشت آن و به حرکت انداختن دگر جریان بهتر، لازم و ضروری است که تحقیق و بررسی جوانب فقهی موضوع رشوه که یکی از مهم‌ترین بیماری‌های اداری در نظام حکومتی اسلام و سایر حکومت‌ها در طول تاریخ بوده و هست، در رساله حاضر سعی گردیده تا حد امکان مطالب مربوط به آن به صورتی مستدل و مستند مورد بررسی قرار گیرد.

و در آخر به ارواح همه‌ی عالمانی که از صدر اسلام تا کنون در بسط و گسترش علوم و معارف الهی تلاش نمودند به خصوص فقهای که با تدوین کتب مختلف گوشه‌ای از دریای بی‌کران علوم الهی را در شناخت هرچه بهتر احکام شرع مقدس برای داشتن زندگی سعادت‌مندانه به بشر هدیه نمودند درود فرستاده و برای همه‌ی آنان از خداوند متعال علو درجات در خواست می‌کنم.

الف) تعریف مسأله و بیان سؤال‌های اصلی تحقیق

یکی از بلاهای بزرگی که از قدیم‌ترین زمان‌ها دامگیر بشر شده و امروز با شدت بیشتر ادامه دارد، موضوع رشوه‌خواری است که یکی از بزرگ‌ترین موانع اجرای دالت اجتماعی بوده و هست.

در اسلام مسأله رشوه‌خواری با شدت هرچه تمام‌تر مورد تقبیح قرار گرفته و محکوم شده است و یکی از گناهان کبیره محسوب می‌شود. ولی قابل توجه این است که زشتی رشوه سبب می‌شود که این هدف شوم در لا به لای عبارات و عناوین فریبنده‌ای دیگر انجام گیرد و رشوه‌خوار و رشوه دهنده از نام‌هایی مانند هدیه، تعارف، حق حساب، حق الزحمه و انعام استفاده کنند، ولی روشن است که این تغییر نام‌ها به هیچ وجه تغییری در ماهیت آن نمی‌دهد و در هر صورت، پولی که از این طریق گرفته می‌شود حرام و نامشروع است. می‌توان برای رشوه یک تعریف اولی و اجمالی بیان کرد:

«رشوه چیزی است که شخص آن را به حاکم یا غیر او می‌دهد تا حق را باطل و یا باطل ترا حق جلوه دهد، رشوه نام دارد» یعنی هر چیزی که به قصد ابطال حق داده شود رشوه محسوب می‌شود.

در نهج البلاغه در داستان هدیه آوردن «اشعث بن قیس» می‌خوانیم که او برای پیروزی بر طرف دعوی خود در محکمه‌ی عدل علی (ع) متوسل به رشوه شد و شبانه ظرفی پر از حلوی لذیذ در خانه‌ی علی (ع) آورد و نام آن را هدیه گذاشت که حضرت او را برای این عمل زشتش توبیخ فرمود.

اسلام رشوه را در هر شکل و قیافه‌ای حرام می‌داند.

با توجه به گستردگی رشوه‌خواری در جوامع انسانی و اسلامی که متأسفانه روز به روز این پدیده زو به افزایش است. از این‌رو، بنده تصمیم گرفتم که موضوع رشوه در فقه اهل بیت علیهم‌السلام را تحقیق نمایم.

سؤالاتی که در این رساله دنبال می‌شود از این قرار است

- س(۱)- مراد از رشوه چیست؟
- س(۲)- فرق رشوه با هدیه چیست؟
- س(۳)- روی کرد فقه اهل بیت علیهم‌السلام در مواجهه با رشوه چگونه است؟
- س(۴)- علل گرایش به رشوه‌خواری از دیدگاه اسلام چیست؟
- س(۵)- آیا رشوه فقط در باب قضایات است یا اعم؟
- س(۶)- پیامدهای رشوه‌خواری در جامعه‌ی اسلامی چیست؟

ب) سابقه و ضرورت انجام تحقیق

بحث رشوه و رشوه‌خواری از زمان‌های بسیار دوز در بین جوامع بشری شیوع داشته، فیلسوف بزرگ افلاطون در کتاب ارزشمند قوانین به این نکته اشاره کرده و گرفتن رشوه را تحت هر عنوانی جرم می‌داند، دین نجات‌بخش اسلام حرمت آن را امضا کرده است، این موضوع از صدر اسلام تا کنون مورد عنایت و توجه ائمه‌ی معصومین علیهم‌السلام و فقهای اسلام اعم از شیعه و سنی بوده است.

هرکدام از فقهای اسلام در حد توان خویش اشاراتی به آن داشته است.

در مورد رشوه کتاب‌ها و مقالات فراوان و قابل توجه نوشته شده است؛ اما از آن‌جایی که این عمل زشت و قبیح روز به روز افزایش یافته و دامنه‌ی وسیعی پیدا کرده با شگردهای جدید جامعه‌ی اسلامی را تهدید می‌کند.

بنابر این جا دارد که تحقیق جامع و مستدل و منسجمی در فقه اهل بیت علیهم‌السلام به عمل آید. با استعانت و توکل به خداوند متعال سعی و تلاش بر آن دارم که در ابعاد مختلف این موضوع تحقیق و بررسی انجام دهم.

ج) فرضیه‌ها (هر فرضیه به صورت جمله‌ی خبری نوشته شود):

- ۱- رشوه در فقه اهل بیت علیهم‌السلام حرام است.
- ۲- رشوه با هدیه به معنای خاص فرق می‌کند.
- ۳- رشوه چیزی است که بواسطه‌ی آن شخص به اهداف غیر قانونی و شرعی دست پیدا می‌کند.
- ۴- یکی از مهم‌ترین علل گرایش به رشوه‌خواری ضعف ایمان به خداوند و جزای اعمال در قیامت است
- ۵- در این‌که رشوه مختص به باب قضاوت است نظریات مختلف وجود دارد.
- ۶- یکی از پیامدهای رشوه‌خواری در جامعه‌ی اسلامی ایجاد نظام طبقاتی و جویی اعتمادی بین مردم و کارگزاران دولت می‌باشد.

د) هدف‌ها

از آن‌جایی که رشوه یکی از عوامل بروز نظام طبقاتی در جامعه محسوب می‌شود؛ و باعث سست شدن نظام حاکم در جامعه نیز می‌شود علاوه بر آن موجب سلب اعتماد مردم نسبت به کارگزاران حاکم نیز می‌گردد.

از جمله اهداف این رساله آشنایی جامعه‌ی اسلامی با عواقب این عمل زشت و گناه بزرگ و معرفی چالش‌های آن تا جامعه‌ی اسلامی گرفتار چنین بیماری مهلک و خطر نگردهد.

ه) روشن تحقیق:

این رساله بر اساس تحقیق کتابخانه‌ای، تحلیلی و تطبیقی می‌باشد.

بنا به ضرورت تحقیق و بررسی جوانب فقهی موضوع رشوه که یکی از مهم‌ترین بیماری‌های اداری در حکومت‌ها در طول تاریخ بوده، و هست، رساله‌ی حاضر تهیه و سعی گردیده تا در حد امکان مطالب مربوط به آن به صورت مستدل و مستند مورد بررسی قرار گیرد ان شاء الله.

بخش اول

مفاهیم و کلیات

فصل اول: مفهوم شناسی رشوه

گفتار اول: معانی و تعاریف رشوه

گفتار دوم: فرق رشوه با هدیه

فصل اول: مفهوم شناسی رشوه

گفتار اول: معانی و تعاریف رشوه

بند اول معنای لغوی رشوه:

چنان که می‌دانیم از مسایلی که در هر رساله و نوشته‌ای از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و باید مورد بررسی و دقت قرار گیرد معنای آن موضوع است؛ که اگر معنایش به دقت بیان شود و محدوده دلالت آن مشخص گردد، بسیاری از اختلاف نظرها و تفاوت آرا از بین خواهد رفت چه بسا یک لفظ دارای معانی متفاوت و گاه متضادی است که هر کدام ممکن است منشأ اشتباه‌ها و اختلافات فراوانی بشود. بنابراین در صدد برآمدیم تا معنای لغوی و اصطلاحی واژه «رشوه» را از کتاب‌های معتبر نقل کنیم:

مرحوم طریحی سپس در باره‌ی اصل این کلمه دو قول را ذکر می‌کند:

قول اول «واصلها من «الرشا» الحبل الذی یتوصل به الی الماء و جمعه ارشیه ککساء و «اکسیه» اصل

کلمه‌ی رشا طنابی است که به وسیله‌ی آن به آب می‌رسند.

قول دوم که با قیل عنوان شده «وقیل من «رشا الفرخ» اذا مد عنقه الی امه لترقه» کلمه‌ی «رشوه» از «رشا الفرخ» گرفته شده است یهنی هنگامی که جوجه گردنش را به سوی مادرش دراز می‌کند تا دانه را در دهانش قرار دهد.^۱

ابن منظور در لسان العرب در باره‌ی اصل کلمه‌ی رشوه بیش از ده قول ذکر کرده است ولی برای

جلوگیری از اطاله‌ی کلام تنها به ذکر چند نمونه از آنها اکتفا می‌کنیم.

۱- ابوالعباس: «الرشوة مأخوذة من رشا الفرخ إذا مد رأسه الی امه لترقه» ایشان معتقد است که

کلمه‌ی رشوه از «رشا الفرخ» گرفته شده است یعنی جوجه برای دانه گرفتن از مادرش

گردنش را به سویش دراز می‌کند.

۲- ابو عبید «الرشا من اولاد الضباء الذی قد تحرک و تمشی» ابو عبید می‌گوید: این کلمه گرفته شده از بچه آهوی است که در تحرک و جنب و جوشند.

۳- الجوهری: «الرشا کواکب کثیرة صغار علی صورة السمک یقال لها بطن الحوت»^۱ جوهری می‌گوید: رشا به معنای سیارات بسیار کوچک هستند و مجموعاً به صورت ماهی در آمده‌اند که به آن شکم ماهی نیز می‌گویند.

به نظر می‌رسد در تمام اقوال وجه مشترکی وجود دارد و آن «امتداد داشتن و متوسل شدن» است یعنی چه و چه به معنای طناب و چه به معنای دراز کردن گردن جوجه و یا اتصال سیارات باشد، این معنا وجود دارد که بی‌مناسبت با معنای رشوه نسبت زیرا رشوه نیز نوعی توسل و دست درازی برای رسیدن به مقصود است که تقریباً با همه‌ی این اقوال ارتباط دارد. و محمد معین در فرهنگ فارسی «رشوه» را این‌گونه تعریف می‌کند:

«۱- دادن مالی به کسی برای انجام دادن مقصود خود ۲- آنچه به کسی دهند تا کارسازی ناحق کند»^۲ صاحب لغت نامه دهخدا «رشوه» را چنین تعریف نموده: «رشوه، پاره، مزد- پاره که برای بزآمدن کاری دهند یا آنچه برکسی دهند تا کارسازی به ناحق کند و در فارسی قدیم آن را پاره گویند»^۳ با توجه به تعاریف و توضیحات فوق می‌توان چنین گفت که قبل از ورود زبان عربی به کشورهای فارسی زبان به جای رشوه کلمه «پاره» استعمال می‌شده است اما پس از ورود زبان عربی به تدریج کلمه «رشوه» جای‌گزین لفظ «پاره» شد در عصر حاضر تقریباً کاربرد خود را از دست داده است. اما در باره وزن این واژه و این‌که از چه کلمه‌ای گرفته شده و معنای اصلی آن چیست؟ در میان علمای لغت اختلاف است که به چند موردی آن اشاره می‌کنم.

۱- صاحب مجمع البحرین در معنای رشوه چنین می‌گوید: «واصلها من «الرشاء» الخبل الذی یتوصل به الی الماء و جمعه «أرشية» ککساء و أکسیة»^۴ رشوه در اصل از «الرشاء» گرفته شده است به معنای طنابی است که بوسیله‌ی آن به آب می‌رسد: جمع رشوه آرشیه است مثل کساء و آکسیه.

۱- محمدین منظور. مصری. لسان العرب. نشر ادب حوزه قم- ایران. ۱۳۰۵ق ج ۱۳، ص ۳۲۲.

۲- محمد معین، فرهنگ فارسی. امیرکبیر، ج ۲ ص ۱۶۵۸، ۱۳۷۱ش.

۳- دهخدا، علی اکبر. لغت‌نامه دهخدا، دانشگاه تهران، ج ۲۷، ۱۳۴۶ش.

۴- مخزن‌الدین الطبری، مجمع البحرین، مؤسسة التوفیق، بیروت- لبنان، ۱۴۰۲ق، ج ۱، ص ۱۸۴.